

УДК 373.5.015.31:78

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9954>

АКТУАЛЬНІСТЬ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія Дрібнюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Розглянуто важливість чинника включення у формування готовності до творчої діяльності альтернативних методів навчання. На підставі аналізу науково-методичної літератури у статті класифіковано традиційні та альтернативні методи навчання, які розглянуто за принципом стимулювання та забезпечення включення механізмів спонтанної творчості особистості завдяки пошуку та активізації первинних образів ідей, енергії особистості, звільнення її від негативних, агресивних почуттів та емоцій. З'ясовано, що до таких належать: метод психодрами, метод евриміки та метод імпровізації. Теоретично обгрунтовано сутність змісту важливих характеристик готовності учня до творчої діяльності. Визначені можливості навчального процесу у формуванні творчої особистості з упровадженням альтернативних методів, які охоплюють механізми самореалізації, передбачають активне стимулювання інтуїції, фантазії, розглянуті як провідний компонент інтелектуальної сфери.

Ключові слова: альтернативні методи, формування готовності, навчання музики, творча діяльність, особистість, навчальний процес.

Національне відродження України, інтеграція її у світове товариство зумовлюють створення системи освіти, спрямованої на формування творчої особистості. Становлення такої особистості є одним із головних завдань сучасного навчання. У Законі України «Про освіту» та «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.» зазначено, що головна мета освіти полягає у створенні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації [3; 4; 7].

Потреба в особистості, яка б характеризувалася високим рівнем сформованості готовності до творчої діяльності, зумовлена необхідністю розвитку навичок постійного пошуку нової інформації, творчої самоорганізації в навчальній діяльності, установки на нестандартні вирішення творчих завдань, саморозвиток власної концепції «Я», що забезпечує здатність продуктивно реалізуватися і призводить до зміцнення особистісно орієнтованої стратегії навчання.

Проблема розвитку особистості, здатної до самоактуалізації в процесі творчої діяльності, визначення її різних аспектів привертала увагу багатьох дослідників. Значний внесок в обґрунтування психологічного аспекту формування готовності учнів до творчої діяльності здійснили Г. Балл, Л. Виготський, М. Гамезо, І. Зязюн, Г. Костюк, В. Рибалко, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін. Упродовж останніх десятиріч наголошують на формуванні особистості, здатної нести відповідальність за власні рішення та вчинки (Е. Абдулін, Ш. Амонашвілі, Л. Баренбойм, Р. Беланова, М. Гарднер, Г. Єржамський, Т. Захарченко, Г. Ліндсей, В. Ражніков, С. Сисоева, А. Слободянюк та ін.).

Пошук відповіді на питання, як формувати готовність учнів до творчої діяльності, зумовлює розгляд категорії методів навчання, бо без методів навчання неможливо досягнути поставленої мети, реалізувати розроблений зміст навчання, включити в систему навчання компоненти структури творчої діяльності. Водночас метод є стрижнем навчального процесу, він забезпечує зв'язки між спроектованою метою і кінцевим образом.

Методи навчання не незмінні. Їх зазвичай поновляють разом із розвитком мети і завдань навчання. Альтернативні методи є способом забезпечення формування готовності, в яку покладена нелінійна інформація. Вона ґрунтується на визначенні засобів, прийомів пошуку стимулів впливу на почуття, фантазію (відхід від реальності); інтуїцію (процес безпосереднього отримання знань цілісного охоплення творчої ситуації без теоретичних висновків); сферу ірраціонального (неможливість поняття сенсу явищ в межах логічних підходів).

Зазначимо, що поняття «альтернативні методи» досліджували О. Вишневський, О. Коваленко, Г. Козлаков, В. Маригодов, А. Слободянюк, які вважали, що розвиток творчої особистості пов'язаний з почуттями (відгук на вплив середовища) та почуваннями (відгук душі на її власні почуття). Почування особливо активно формуються під впливом мистецтва, зокрема музики. Йдеться про універсальність художнього методу. Його можна розглядати і як нетрадиційний, або як альтернативний, тому що:

- забезпечує досягнення мети завдяки відбору та узагальненню певних життєвих явищ у конкретно-предметній образній формі. Це сформованість достатнього, варіативно-утворювального рівня готовності; між учнями, вчителем та партнерами спілкування.

- утворює педагогічну ситуацію на фантазування, ґрунтуючись на перевертанні логічних чинників, звертанні до абсурду як прийому альтернативних методів, що впливає на формування вищого, індивідуально-утворювального рівня готовності.

Подальше наповнення змістом понять «традиційні» методи та «альтернативні» можливе тільки через аналіз та класифікацію.

Кожна класифікація традиційних методів ґрунтується на індивідуальному підході. Наприклад, Н. Гвоздєва пропонує «розділяти методи у зв'язку з тим, як працює учень: самостійно чи з учителем» [1, с. 22].

Можна також розподіляти методи на словесні (робота з учителем, книгою) та на практичні (спостереження, експеримент). Спілкування вчителя та учнів забезпечується живим словом, яке є джерелом передачі, засвоєння знань, вмінь, творення образних картин світу. Водночас І. Лернер використав класифікацію методів за джерелами знань і поділив їх на три групи: словесні, наочні та практичні. В основу наступної класифікації науковець поклав рівні пізнавальної активності, виділяючи п'ять методів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, метод проблемного пошуку, частково-пошуковий та дослідницький [6, с. 112].

Дослідник Ю. Бабанський робить спробу реалізувати методологію цілісного підходу до навчально-творчої діяльності. Він пропонує виокремлювати три групи методів навчання: методи організації і самоорганізації навчальної діяльності; методи стимулювання і мотивації учнів; методи контролю та самоконтролю.

Зазначені варіанти класифікації традиційних методів систематично впроваджують у навчальний процес. Щодо виокремлення методів мотивації і стимулювання, то вони передбачають альтернативне введення елементів пошуку, вирішення проблем новим для учня оригінальним способом, але ж елемент нетрадиційного підходу простежується лише в зовнішніх ознаках методу. Йдеться про оригінальність відкриття лише в межах рівня підготовки учня. Отже, питання зв'язку навчання із сучасними поглядами з позиції філософії, психолого-педагогічних підходів відображення класифікації немає. Механізми порушення стандартів знань, сукупності прийомів не відпрацьовано, що не сприяє підвищенню ефективності готовності до творчої діяльності.

Питанням обґрунтування доцільності використання проблемних методів присвячені дослідження С. Гончаренка, Т. Ільїної, З. Калмикова, І. Подласого, М. Фіцули, М. Ярмаченка.

Відомо, що проблемний метод навчання є способом поєднання зовнішніх причин із внутрішніми. Мислення розпочинається з формулювання проблеми та виникнення суперечностей, унаслідок чого особистість постійно отримує потрібну додаткову інформацію, яка допомагає визначити суть виучуваного явища та встановити між ними зв'язки.

У цьому випадку механізмом мислення є аналіз та синтез. «Процеси мислення в проблемному навчанні поділяються на такі етапи: зародження питання «проблеми», пошук вирішення (аналіз через синтез)), формулювання гіпотези та вирішення проблеми. При цьому навчальна творча діяльність особистості пов'язана з її індивідуальністю, пізнавальними

потребами, емоційністю» [8, С. 192].

Використання проблемних методів можливе лише тоді, коли зміст матеріалу доступний для самостійного пошуку учнів і є логічним продовженням вивченого раніше. З урахуванням цього вони можуть робити кроки в пошуку нових знань.

Використання методів проблемного навчання ґрунтується на накопичених знаннях у галузі музики і мистецтвознавства шляхом їхньої інтеграції та моделювання. Проблема ситуація орієнтує особистість на цілісне пізнання, визначення закономірностей творчої діяльності, цінності емоційно-образного змісту твору.

Тому доходимо висновку, що накопичення особистістю різного рівня знань, що охоплює рамками проблемної ситуації, є невід'ємним компонентом формування готовності учнів до творчої діяльності. Проте знання можуть інколи і гальмувати пошук вирішення нестандартного завдання. Тому необхідно здійснювати постійний пошук методів, які б ґрунтувалися на протилежних ознаках. Взаємодія цих ознак сприяє підвищенню ефективності творчої діяльності особистості в ході її розвитку.

Подані нами ознаки та класифікація методів дали змогу конкретизувати поняття «традиційні методи навчання» так: традиційні методи навчання є способом забезпечення передачі та засвоєння інформації, формування знань, навичок, умінь на основі збереження відпрацьованих прийомів, схем, взаємодій вчителя та учня у спільній навчально-творчій діяльності. Такі методи навчання орієнтують учня до наслідування досвіду культурної та наукової спадщини. Вони є способом реалізації знань, умінь, навичок враховують використання позитивних прикладів творчої діяльності вчителя, учнів, навколишнього середовища. Традиційні методи навчання пов'язані з формуванням елементарних знань, понять, поза якими не може відбуватися ні виконавська, ні подальша творча діяльність.

Традиційні методи є способом формування адаптивного рівня готовності і виконують освітньо-підготовчу функцію накопичення та озброєння узагальненими знаннями, навичками, вміннями щодо слухових уявлень, композиційних структур у процесі виконання, слухання й аналізу музичних творів, пошуку первинної ідеї, первинного замислу, оформлення замислу на основі його розвитку, коли засвоюються алгоритми дій музично-творчої діяльності.

Традиційні методи навчання є способом діяльності, які частково сприяють формуванню продуктивного (середнього) рівня готовності. Вони забезпечують включення механізмів творчої діяльності в межах поставленого завдання, але не передбачають подолання стереотипних дій учня.

Традиційні методи навчання є засобом діяльності, які можуть забезпечити формування продуктивного рівня готовності до творчої діяльності

завдяки поєднанню розумових дій з емоційним реагуванням. Вони виконують виховну функцію у вирішенні творчих задач у межах суб'єкт-об'єктних взаємодій, що створює підґрунтя для переходу на суб'єкт-об'єктні стосунки між учнями, вчителем та партнерами спілкування. Водночас традиційні методи навчання не забезпечені відпрацьованими механізмами порушення стереотипних логічних зв'язків та формування нових на основі стрибка у невідоме, що зумовлює класифікацію методів за ознакою нетрадиційності.

На підставі вивчення науково-методичної літератури класифікуємо альтернативні методи за принципом стимулювання та забезпечення включення механізмів спонтанної творчості особистості завдяки пошуку та активізації первинних образів-ідей, енергії особистості, звільнення її від негативних, агресивних почуттів. До таких належать:

Метод психодрами. Ідея використання цього методу належить американському вченому Девіду Кіпперу. «Метод передбачає формування готовності учня на основі подолання особистістю в навчально-творчій діяльності наслідків проблем, які можуть виникнути» [2, с. 183]. Це забезпечує розвиток міжособистісного спілкування, допомагає особистості досягти катарсису (вищого ступеня насолоди); сприяє оволодінню технологією невербального (безсловесного спілкування); дає змогу звільнитися від впливу стереотипу лінійно наданої інформації. Метод зумовлений соціально-психологічними особливостями впливу на внутрішній світ особистості. Він забезпечує пізнання механізмів творчої діяльності завдяки розбудові алгоритму творчих дій, що базується на формуванні чіткої мотивації щодо визначення особливостей власного «Я» як поєднання одиничних та унікальних ознак особистості, що залежить від рольової взаємодії з партнерами спілкування.

Метод психодрами як нетрадиційний метод повинен взаємодіяти у формуванні готовності учнів варіативно-утворювального рівня з традиційними за джерелами передачі та сприйняття інформації щодо імпровізації (словесної, конкретно-предметної), на основі принципу єдності протилежностей (логічного та чуттєвого).

Метод евритміки. Забезпечує на уроках музики зв'язок звуку з рухом. Використання методів евритміки знаходимо у системі античного музичного виховання, коли зберігалась ідея триєдності музики, слова та руху (жести). Питання доцільності використання методу евритміки знаходить подальший розвиток у дослідженнях Е. Жака-Далькроза.

Метод евритміки передбачає не тільки поєднання звуку з пластичним рухом, а й, на нашу думку, нагадує учню про його первинні образи-почуття, приносить елемент оригінальності, новизни в навчально-творчу діяльність.

Під методом евритміки ми також розуміємо спосіб діяльності, що забезпечує процес формування готовності до творчої діяльності на основі

імпровізації руху (танцю, жесту) під незнайому музику з метою руйнування стереотипу сприйняття, яке сприяє творчому перетворенню метроритмічних інтонацій, тобто «метод зумовлений естетичними особливостями впливу на внутрішній світ особистості» [5, с. 58].

Метод евритміки як альтернативний метод, взаємодіє з методами традиційними, які забезпечують знання щодо художніх засобів виразності. Це дає підстави визначитися в тому, що механізми інтуїції пов'язані із знаннями. Останнє створює підґрунтя для переходу від достатнього рівня готовності до високого.

Метод імпровізації на основі взаємодії вчитель-учень-мати-рідна мова. Він передбачає спосіб діяльності, метою якої є формування готовності вищого, індивідуально-утворювального рівня учнів у музичній діяльності з досягненням умінь невербального спілкування завдяки музиці. Дитина оволодіває творчим музикуванням шляхом наслідування не тільки досвіду вчителя, але й матері, яка навчається разом з дитиною. Це формує підґрунтя для подальшого вдосконалення вмінь імпровізації як невід'ємного компоненту творчої діяльності. Ідея використання методу належить японському скрипалю Шиніці Судзукі.

«Імпровізація» (фр. *improvisation*, лат. *improvisus*-непередбачений) – створення художнього твору (музичного, поетичного, сценічного) в момент його виконання без попередньої підготовки. Метод імпровізації має необмежений вплив на високий рівень сформованості готовності до творчої діяльності. Його можна вважати альтернативним методом ще й тому, що він є способом, на думку Б. Асаф'єва, забезпечення формування готовності особистості як творця на нових оригінальних засадах.

Отже, щодо залучення альтернативних методів навчання зазначимо:

1. Альтернативні методи навчання музики є способом діяльності, що передбачає активне стимулювання інтуїції, фантазії, які розглядаються як провідний невід'ємний компонент інтелектуальної сфери.

2. Альтернативні методи музичного навчання у формуванні готовності учнів до творчої діяльності є складною системою комбінування різноманітних методів, що зумовлена змістом багаторівневого поняття «готовність».

3. Альтернативні методи навчання забезпечують формування готовності достатнього (варіативно-утворювального) рівня, що передбачає:

а) наявність здатності до визначення власного «Я»;

б) виявлення чіткої мотивації до поєднання унікальних ознак з ознаками партнера в ході міжособистісного спілкування.

4. Впровадження альтернативних методів навчання сприяє формуванню готовності варіативно-утворювального рівня, що передбачає включення механізмів самореалізації, оволодіння синтетичними навичками

музикування на основі вивчення первинних загальнолюдських цінностей.

1. *Гвоздева Н. П.* Педагогические игры на занятиях по эстетике в школе как фактор развития творческих способностей учащихся / Н. П. Гвоздева // Игра. Творчество. Одаренность: Тезисы докладов научно-практического семинара при НИИ ХВ АПН СССР. – Москва, 1992. – С. 22–26.
2. *Гройсман А. Л.* Психология, медицина искусство / А. Л. Гройсман. // Психологический журнал. – 1992. – №2. – С. 83.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ, Райдуга, 1994. – С. 61.
4. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту» // Закон про освіту. – Київ: Генеза, 1996. – С. 36.
5. *Король А. М.* Класифікація нетрадиційних методів музичного навчання в творчому розвитку особистості / А. М. Король // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць. – 2000. – №4. – С. 58.
6. *Лук А. Н.* Мышление и творчество / А. Н. Лук. – Москва: Политиздат, 1976. – 144 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – №29. – С. 4–6.
8. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии: В 2 т. / С. Л. Рубинштейн. – Москва: Педагогика, 1989. – Т. 1. – С. 192.

*Стаття: надійшла до редколегії 16.06.2018
доопрацьована 18.08.2018
прийнята до друку 14.11.2018*

**RELEVANCE OF ALTERNATIVE METHODS IN TEACHING MUSIC FOR
DEVELOPING THE PREPAREDNESS OF STUDENTS TO CREATIVE
ACTIVITY****Nataliia Dribnyuk***Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

The searching for answers to the question how to form preparedness of students to creative activity leads us to the category of teaching methods. There are variants of the classification of traditional methods in training, which can provide a productive level of readiness for creative activity through the combination of mental activities with emotional response. At the same time, it is emphasized that the traditional methods of teaching are not provided with the worked out mechanisms of violating the stereotyped logical links, and the formation of new ones is based on non-traditional approaches.

Without methods, we cannot achieve our goals, realize educational content, and include components of the creative activity structure into a teaching system. The method is the core of the educational process. It provides the connection between the projected goal and the final image. Teaching methods are not permanent, and need updating with the development of goals and tasks of study. On the basis of the scientific and methodological literature, the article classifies the traditional and alternative teaching methods, which are considered according the principle of stimulating the mechanisms of spontaneous creativity through the search and activation of the primary images of ideas, the energy of the individual, avoiding negative, aggressive feelings and emotions. These include the methods of psychodrama, improvisation, and eurythmics.

The necessity to include alternative methods of forming the preparedness for the creative activity is considered. The author theoretically improves the essence of important characteristics that show students' readiness for creative activity. The features of the educational process in the formation of the creative person are determined. Pedagogical conditions of applying the alternative educational methods, which ensure students' readiness to creative activity, are proved.

The possibilities of the educational process in the formation of a creative personality with the introduction of alternative methods that cover the mechanisms of self-realization include the active stimulation of intuition, fantasy as the leading components of the intellectual sphere.

Key words: alternative methods, formation of preparedness, teaching music, creative activity, personality, educational process.